

Accessibility statement

This is an accessibility statement for the journal: STS Encounters.

Conformance status

The Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) defines requirements for designers and developers to improve accessibility for people with disabilities. It defines three levels of conformance: Level A, Level AA, and Level AAA. This statement is relevant for volume 15, number 1, 2023 and onwards. STS Encounters is partially conformant with WCAG 2.1 level AA. Partially conformant means that some parts of the content do not fully conform to the accessibility standard.

Feedback

We welcome your feedback on the accessibility of the journal. Please let us know if you encounter accessibility barriers. You can reach us at:

E-mail: imvko@cc.au.dk

Address: Helsingforsgade 14, 8200 Aarhus N

Research papers from DASTS

Volume 18 • Issue 1 • 2026

Sammenhængskraft, sex og CPR

Peter Lauritsen

Institut for Kommunikation og Kultur

Afdeling for Digital Design og Informationsvidenskab

Aarhus Universitet

<https://orcid.org/0009-0005-4657-9980>

Tiltrædelsesforelæsning: Kultur og Kommunikation, Aarhus
Universitet, d. 8. december 2023

STS Encounters is published by the Danish Association for Science and Technology Studies (DASTS). The aim of the journal is to publish high quality STS research, support collaboration in the Danish STS community and contribute to the recognition of Danish STS nationally and internationally.

ISSN: 1904-4372

Sammenhængskraft, sex og CPR

Peter Lauritsen

Denne tiltrædelsesforelæsning blev afholdt på Afdeling for Digitalt Design og Informationsvidenskab den 8. december 2023. Ved samme lejlighed gav to af mine kollegaer, Anders Albrechtslund og Claus Bossen, også deres tiltrædelsesforelæsninger. Vi havde på forhånd aftalt, at forelæsningerne skulle være tilgængelige for et bredere publikum, hvilket især viste sig ved, at de blev holdt på dansk og i en (forhåbentlig) let sprogton. For min forelæsning gælder, at den består af to ikke-relaterede dele. Den ene er et kort forord, der er tænkt som et manifest over informationsvidenskabs formål og berettigelse. Dernæst følger den egentlige forelæsning, som har titlen Sammenhængskraft, sex og CPR.

Det er vigtigt at bemærke, at teksten var grundlaget for et mundtligt foredrag, og nogle passager derfor har karakter af talesprog. Selvom jeg har ændret enkelte fejl og uklarheder i teksten, har jeg ønsket at fastholde denne stil. Den korte referenceliste er indsat efter ønske fra STS Encounters¹.

Forord: Et personligt professormanifest

Jeg blev ansat på Informationsvidenskab i 1999, og jeg har derfor en del anekdoter og gode historier fra de sidste femogtyve år. Dem holder jeg imidlertid for mig selv, og i stedet vil jeg nøjes med at sige, at jeg blev ansat på et fag, der var ungt og fyldt med intellektuel energi. Blandt mine nye, gode kollegaer var Randi Markussen, Peter Bøgh Andersen, Arne Kjær, Finn Olesen og Kim Halskov. Med vidt forskellige faglige udgangspunkter havde disse mennesker sammen – og sammen med andre – siden 1980'erne opbygget et pluralistisk fag, der på forskellige måder forsøgte at få greb om den enorme samfundsforandring, som den fremadstormende informationsteknologi førte med sig.

¹ Tak til Peter Danholt og Rasmus Kornbek for gennemlæsning og kommentarer.

Det var et spændende miljø at træde ind i, og jeg har aldrig haft lyst til at finde et andet job.

Men, jeg skal være ærlig, der har også været kriser. På vores lille institut, der også inkluderede Medievidenskab, var der både faglige og ikke-faglige kampe, og indimellem gik bølgerne højt. Faktisk var det på et tidspunkt så slemt, at vi tog på forsoningsseminar, hvor lige dele gruppearbejde og alkohol medførte, at vi ud på aftenen kunne forsikre hinanden om, at vi faktisk følte stor, gensidig kærlighed. Og det er sådan jeg generelt husker den tid: Holmgang og bølgeskvulp, men også gensidig respekt og mange gode samtaler.

Da jeg blev ansat, blev jeg imidlertid også en del af en anden krise, som nok er mere interessant, og som har vist sig at være vedholdende. Ok, krise er måske et stort ord, så lad os i stedet tale om en særlig faglig udfordring. For at forstå dette skal man huske, at informationsvidenskab i vid udstrækning udsprang af de store fagforeningsprojekter i 1970'erne og 1980'erne (fx Ehn 1988). Udgangspunktet for disse projekter var en bekymring for, at den nye informationsteknologi ville medføre en dequalificering af arbejdsstyrken. Ved at lade computere indgå i visse dele af arbejdet kunne arbejdsgiverne nøjes med mindre kvalificeret arbejdskraft og dermed undvære stærke fagligheder som for eksempel typografer. Denne bevægelse, blev det argumenteret, ville imidlertid have nogle væsentlige implikationer: Arbejdsprocesserne ville blive kedeligere og mere monotone. Produkternes kvalitet ville blive forringet. Og endelig ville arbejdsgiverne kunne centralisere magten, fordi de ville stå stærkere i forhandlinger med deres medarbejdere.

I et forsøg på at undgå dette allierede forskerne sig med fagforeninger, og de prøvede at finde ud, hvordan man kunne udvikle informationsteknologi, så man forbedrede kvaliteten i både proces og produkt, samtidig med at man bevarede og endog styrkede medarbejdernes indflydelse og medbestemmelse.

Det er tydeligt, at der løb en marxistisk åre i denne bestræbelse. Men som tiden gik, tørrede kilden ud, hvilket medførte, at de forandringssmæssige og politiske ambitioner blev skruet ned. At informationsvidenskaben havde som mål at styrke medbestemmelse og demokratiet

var ikke længere noget, man sagde så højt, at det for alvor kunne høres.

Jeg er ikke marxist, og det er ikke sådan, at jeg savner de marxistisk inspirerede forståelser. Men de var med til at gøre informationsvidenskaben aktivistisk, normativ og løsningsorienteret – hvilket gav faget en uomgængelig samfundsrelevans. Problemet var imidlertid, at der ikke blev sat noget lignende i stedet, da marxismen forsvandt. Dermed mistede informationsvidenskaben noget af sin relevans, og det blev uklart, hvad det egentlig var fagets mål.

Man kan sige meget godt om informationsvidenskab. Der har altid været god forskning, og vi kan være stolte af de kandidater, vi har uddannet. Men det er en aktuell udfordring, at det ikke er lykkedes at kommunikere en ny, stærk fortælling om, hvad informationsvidenskab er, og hvorfor den ikke kan undværes.

Men jeg synes, at tiden er ved at være moden til, at vi prøver igen. I en tid hvor data, algoritmer og kunstig intelligens giver os nye muligheder, men også udfordrer demokrati og medborgerskab, er der i den grad brug for en aktivistisk informationsvidenskab, som kan levere nuancerede og grundige forståelser af teknologi, og som heller ikke er bange for at levere relevante løsninger til et samfund, der ikke altid hænger lige godt sammen.

Så her er programerklæringen for det professorat, jeg er tiltrådt: Jeg vil gerne være med til at udvikle en revitaliseret fortælling om informationsvidenskab - en fortælling, som skal stå på tre ben:

Det ene er, at informationsvidenskab er *pluralistisk* og udnytter denne pluralisme til at nuancere de ofte forsimplede forestillinger, der florerer om informationsteknologien og dens implikationer.

Det andet er, at informationsvidenskaben er *normativ*, fordi den insisterer på, at demokrati og medborgerskab er centrale værdier i det samfund, vi lever i.

Og den tredje er, at informationsvidenskaben er *aktivistisk*, fordi den er villig til at intervenere i det omgivende samfund for at styrke de værdier, som den tror på.

Informationsvidenskaben skal altså, med demokratiforkæmperen Viggo Hørups ord, medvirke til at udvikle et demokrati, der ikke sætter bomme op for folk, men hvor alle kan være med (Lauritsen 2020a). Hørup arbejdede for dette sidst i 1800-tallet, hvor bommene for demokratiet var en snobbet dannelse, manglende uddannelse, manglende politisk vilje og stor ulighed mellem befolkningsgrupper. Disse bomme kæmper vi stadig med, men i vores tid har vi ovenikøbet fået en gennemgribende digitalisering, som informationsvidenskaben skal sørge for ikke bliver til endnu en bom, der forhindrer mennesker i at agere som demokratiske borgere.

Jeg lader programerklæringen stå her og gør ikke mere ved den i dag. Men tag den som en invitation til en vigtig diskussion om, hvad det er for en fortælling – eller fortællinger – der i de kommende år skal give informationsvidenskaben både sin retning og sin nødvendighed.

Sammenhængskraft, sex og CPR

Enhver, der har fulgt med i de politiske diskussioner i Danmark, ved, at sammenhængskraft er vigtig. Fra den politiske top bliver det således jævnlige sagt, at vi skal passe på sammenhængskraften i vores land. Vi skal ikke polariseres og splintres – vi skal hænge sammen.

Når en politiker siger sådan, kan man som forsker være fristet til at anlægge et kritisk perspektiv og for eksempel spørge, hvem der egentlig er omfattet af det "vi", som skal hænge sammen. Er det alle mennesker i Danmark, eller er det blot nogle af dem? Man kan også, hvis man skulle have lyst til det, spørge til motivet for, at en politiker lancerer et begreb som sammenhængskraft. Er det ud fra en ægte og ærlig bekymring, eller er det, fordi man gennem kommunikation ønsker at opnå et bestemt politisk mål?

Det er selvfølgelig legitimt, at forskeren går kritisk til værks. Men

hvis man afviser et begreb som sammenhængskraft, fordi det er for løst eller har de forkerte konnotationer, risikerer man også at melde sig ud af en væsentlig samfundsdiskussion. Det får imidlertid ikke diskussionen til at stoppe. Tværtimod vil den fortsætte for fuld kraft, men nu uden forskerens input.

Derfor kan forskeren i nogle situationer vælge at gå en anden vej og i stedet forsøge at kidnappe ordet og gøre det til sit eget. I den situation vil forskeren altså sige: "Ok, lad os tale om sammenhængskraft, men jeg vil være med til at definere, hvad det betyder."

Hvis man vælger denne strategi, vil en række discipliner stå i kø for at give deres besyv med. I denne kø vil vi møde teologen, der mener, at det er vores kristne, lutherske tro, der får os til at hænge sammen. Vi vil møde antropologen, som vil henføre sammenhængskraften til en kultur eller kulturelle fællesskaber. Længere nede i rækken står politologen, der ved noget om stater og deres institutioner. Og endelig er der juristen, som vil pege på lovens betydning for sammenhængskraften.

Informationsvidenskaben, som jo er det fag, jeg kommer fra, har imidlertid også et bud. Her ville man sige – eller her kunne man sige - at en vigtig ingrediens i det, der binder os sammen, er datainfrastrukturer.

Datainfrastruktur. Det er ikke noget kønt ord, men lad os starte med at tænke på velkendte infrastrukturer (Star & Ruhleder 1996, Bowker & Star 1999). Storebæltsbroen er et godt eksempel. Den binder landsdele sammen, den muliggør familiebesøg, udveksling af varer, kæresteforhold og meget andet. Og det er netop det, infrastrukturer gør: Binder os sammen. Men samtidig diskriminerer de. Det er ikke alle, der har glæde af en given infrastruktur. Det er ikke alle, der kan bruge den, og en infrastruktur vil passe bedre til nogle grupper og til nogle handlinger end til andre. Vi kan tage broerne igen. En bilbro favoriserer dem, der har en bil, men ikke dem, der kun har en cykel. Og hvis man skal betale for passagen, skal man have penge. Har man ikke det, må man finde en anden og sikkert mere bøvlet vej.

Og nu vi er ved broerne: I en klassisk artikel fortæller Langdon Winner (1980) om de broer, man skulle under, hvis man ville til Jones Beach i New York. Disse anlæg var konstrueret med lav frihøjde, hvilket

gjorde, at man uden videre kunne passere i bil, hvorimod busser ikke kunne komme under. Da det var den hvide befolkning, der havde bil, hvorimod afroamerikanerne fortrinsvis kørte med bus, var det altså primært hvide borgere, der kunne komme til stranden. Man kan med andre ord sagtens bygge diskrimination ind i infrastruktur.

Når det gælder datainfrastrukturer, er pointen principielt den samme. Vi har i Danmark et hav af databaser, som indeholder enorme mængder af information. Kabler forbinder databaserne, og der er myriader af standarder, protokoller, operatører og alt muligt andet, som holder infrastrukturen kørende. Ved at bruge infrastrukturen kan vi indhente, gemme og distribuere information, hvilket blandt andet betyder, at vi kan danne og vedligeholde fællesskaber.

Så på den måde, er det rigtigt, at datainfrastrukturer får os til at hænge sammen. Men samtidig er der nogle åbenlyse problemer med dette "os". Det er ikke os alle, der har været med til at definere, hvilke holdninger og handlinger infrastrukturen understøtter. Samtidig er der grupper i befolkningen, der ikke har adgang, kun har ringe adgang eller slet ikke har lyst til at bruge infrastrukturene. Tænk for eksempel på sociale medier, hvor visse brugere gør, hvad de kan for at ødelægge de fællesskaber, andre møjsommeligt bygger op. Det betyder, at mange unge og kvinder har droppet den politiske debat på Facebook (Zuleta & Laursen 2019). Eller tænk på borgere i hjemløshed, der lever et liv på gaden, der gør det vanskeligt at tjekke borger.dk og dermed få information fra offentlige organisationer (Nygaard-Christensen & Fabricius 2024).

At infrastrukturer styrker sammenhængskraften, men samtidig ekskluderer og splitter os ad, er en banal pointe. Alligevel er den vigtig. For sagen er, at vi sjældent tænker på infrastrukturer overhovedet. De er der bare – i hvert fald så længe de fungerer uproblematisk (Star & Ruhleder 1996, Bowker & Star 1999). Men netop fordi de har konsekvenser, er der god grund til at undersøge dem nærmere. Og når vi gør det, skal vi huske at gøre det konkret: Hvorfor valgte man at bygge en bestemt infrastruktur? Hvilke valg traf man undervejs? Hvilke værdier og magtforhold afspejler infrastrukturen?

Og hvilke implikationer har den for de mennesker, der er i forbindelse med den?

I den resterende del af forelæsningsen vil jeg foretage en sådan analyse. Jeg når ikke hele vejen rundt eller i dybden, men jeg håber, at jeg i det mindste kan få jer til at tænke over en af de vigtigste infra-strukturer, vi overhovedet har: Det Centrale Personregister (CPR) og især personnummeret.

Personnummerets historie

På Center for Registerforsknings hjemmeside kan man se en fortegnelse over offentlige registre, som centeret bruger i sin forskning. Listen indeholder omkring halvtreds databaser, der inkluderer registre over blandt andet aborter, arbejdsløshed, kræftsygdomme, førtidspension, kriminalitet, fertilitet, misdannelser, pensioner, selvmord, stofmisbrugere i behandling, anvendelse af tvang i psykiatrien, tvillinger og en hel del andet.

Det måske mest berømte offentlige register er CPR. Registeret indeholder nogle helt basale oplysninger om hver enkelt af os. Navn, adresse, oplysninger om fødested, tilhørsforhold til folkekirken samt oplysninger om civilstand. Selvom disse stamdata forekommer banale for os, der lever i et af verdens mest velorganiserede og dataficerede samfund, er der ingen tvivl om, at oprettelsen af CPR har haft revolutionerende konsekvenser. Det vender jeg tilbage til om lidt. Først fortæller jeg historien.

Den direkte anledning til oprettelsen af CPR var indførelsen af kildeskatten. Det vil sige det skattesystem, vi kender i dag, hvor skatten betales, hvor pengene tjenes – ved kilden. Baggrunden var, at man ønskede et mere effektivt og retfærdigt skattesystem og for at få det, måtte man have bedre styr på borgerne. Det kunne man få gennem oprettelsen af et centralt personregister. Kildeskatten var dog kun en blandt flere begrundelser, og det udvalg, der arbejdede med indførelsen af CPR, havde faktisk til formål at undersøge, hvordan man mere bredt kunne effektivisere den offentlige sektor ved hjælp

af elektronisk databehandling (EDB), som var den gængse betegnelse for computerbrug på det tidspunkt.

Som et led i oprettelsen af CPR besluttede man sig for at give hver enkelt person et nummer. I starten talte man om et "kontonummer", men den endelige betegnelse blev "personnummeret" eller "CPR-nummeret." Et sådant nummer ville give mulighed for entydig og sikker identifikation. Folk har mærkelige navne, og det kan være vanskeligt at stave dem rigtigt. Et nummer var derfor en bedre løsning, og det kunne endda behandles ved hjælp af EDB.

Et dansk personnummer har ti cifre. De første seks består af personens fødselsdag. Dernæst følger et løbenummer, hvor det sidste tal er et sikkerhedsciffer, som skal sikre, at man kan se, om et personnummer faktisk findes eller er frit opfundet.

Det er - som de fleste ved - også sådan, at man ud fra et personnummer kan se, hvilket køn personen har; kvinders personnummer slutter på et lige tal og mænds på et ulige. At det forholder sig sådan, er resultatet af en meget specifik diskussion i et ministerielt udvalg: Da man skulle lave nummeret, stod man i et informationsteoretisk dilemma. Man kunne vælge blot at give et løbenummer, som ikke indeholdt nogle oplysninger om bæreren af nummeret. Man ville ikke ud af nummeret kunne se, hvor gammel personen var, eller hvilket køn personen havde. Dette ville være en enkel løsning, og hvis man valgte for eksempel ti cifre, ville man ikke løbe tør for numre (et problem, man faktisk har fået siden).

Man overvejede et sådant løbenummer, men forlod tanken igen. Det var der især to grunde til. For det første mente man ikke, at folk ville kunne huske ti tilfældige tal. Det var et vigtigt argument, for man forudså, at en borger skulle bruge nummeret i en række forskellige sammenhænge, hvilket jo med tiden har vist sig at blive tilfældet. Det andet problem var, at et tilfældigt sammensat nummer ikke gav mulighed for, at den, der fik oplyst nummeret, kunne foretage en umiddelbar kontrol af, om det nu også var det rigtige nummer. Det var i hvert fald sådan, man ræsonnerede.

Af disse grunde valgte man at lægge oplysninger om alder og køn ind i personnummeret, fordi disse umiddelbart kunne huskes og tjekkes. Men hvordan kom man frem til, at kvinder skulle have de lige numre og mænd de ulige? Det kunne jo lige så godt være omvendt. Men ifølge Ole Stangegaard, der spillede en central rolle i udviklingen af personnummeret, har det en helt bestemt årsag. Stangegaard fortæller således, at spørgsmålet blev bragt op på et udvalgsmøde, han deltog i. Man var hurtigt blevet enige om, at det var en god idé, at man skulle kunne aflæse kønnet på personnummeret, men hvilket køn skulle have hvilket nummer? Et udvalgsmedlem foreslog, at man kunne trække lod. Dette vandt dog ikke gehør i udvalget, for den beslutning, man skulle træffe, ville berøre både levende og kommende generationer, så lodtrækning forekom alt for rudimentært. Men hvad skulle man så gøre? Der var tænkepause indtil Stangegaard kom i tanke om Holbergs komedie *Den Stundesløse*, hvor Leander siger til sin udkårne:

Allerkiæreste Jomfrue og tilkommende Brud ... Et Null betyder intet, men naar en Streg kommer dertil, blir det strax til noget. Jeg er u-værdig, kun en Streg, som intet betyder; men naar min Stregs Ringhed blir lagt til Jomfruens Null ... (Holberg 1731, anden akt, scene et)

Leander skulle selvfølgelig have sagt, at han selv var et nul, men fortæller sig, og dermed får udtalelsen et tydeligt seksuelt anstrøg. Men hvor om alting er, Jomfruen blev til et 0 og Leander til et 1-tal. Og ud fra dette blev det foreslået, at mænd fik de ulige tal, fordi de har en streg, og kvinder de lige numre, fordi de har et nul. Et forslag som udvalget tilsluttede sig.

Når jeg har medtaget den lille anekdote, er det ikke mindst, fordi den er sjov og fræk og dermed underholdende. Men den illustrerer samtidig to ting, som er værd at notere sig: Den ene er, at der ikke altid er rationelle (og strengt saglige) årsager til, at en infrastruktur ser ud, som den gør. Den anden er, at den viser, at det var fordelingen af lige og ulige numre på kønnene, der optog mødedeltagerne, og ikke den binære

kønsforståelse, som fordelingen er udtryk for. Sådan var det i 1968, men da man tyve år senere skulle designe et personnummersystem til eksport, undlod man at lægge oplysninger om køn ind i selve nummeret.

Indførelsen af personnummeret og CPR gik hånd i hånd med indførelsen af informationsteknologi og lagde grunden til udviklingen af en række registre. Det skete imidlertid ikke uden sværds slag, og i 1970'erne og i starten af 1980'erne var der en egentlig registerdebat i Danmark, hvor fronterne indimellem blev trukket hårdt op.

Et eksempel på dette er Jussi Merklins bog *Registerstaten Danmark* fra 1979 (Merklin 1979). Man kan udmærket mene, at bogen er skrevet i et lidt for højtliggende toneleje og med for mange udråbstegn. Men netop på grund af dens tydelighed er den en klar illustration af den kritik, som også fulgte indførelsen af CPR og de mange digitale registre.

Merklins bekymring var, at indførelsen af EDB ville medføre en registreringsmani blandt offentlige myndigheder. Man får en teknologisk mulighed og begynder derfor ukritisk at opbygge et stort antal registre. Men ifølge Merklin kan disse registre ikke retfærdiggøres, og de udgør en risiko for borgerne og for demokratiet. I sin bog skriver han:

De centrale registre er et godt kontrolinstrument for centraladministrationen. De giver bureaukraterne i ministerierne bedre muligheder for at kontrollere "udviklingen." De giver bedre mulighed for at overvåge os alle sammen. De giver nogle få embedsmænd større magt. De centrale registre betyder en mere effektiv overvågning af dig og mig. De centrale registre i staten er skridt på vejen til det central dirigerede samfund. Det samfund, hvor magten er koncentreret i én eller nogle ganske få personers hænder. Et samfund, der på mange punkter har træk tilfælles med det uhyggelige mareridt, som George Orwell for 30 år siden beskrev i sin fremtidsroman. Vi er nærmere ved "1984" end man skulle tro, hvis man alene kigger i kalenderen. (Merklin 1979:135)

Merklin kritiserer den praksis, hvor ministre og embedsmænd offentligt udtaler, at der ingen risiko er ved opbygningen af de mange registre, fordi der tages godt vare på informationerne. Virkeligheden er, mener Merklin, en helt anden. Med de mange registre ville Danmark ændre sig fra et demokrati til et datakrati – eller til en ”registerstat”, som Merklin ynder at kalde det.

Merklin angiver en liste over registre, som måske hver især har en eller anden form for berettigelse, men som tilsammen giver et skræmmende billede. Problemet er, siger han, at alle disse registre er bundet sammen af den samme nøgle nemlig personnummeret. Det betyder, at man ved at kende et personnummer kan opnå et detaljeret kendskab til en bestemt person. Viden er magt, mener Merklin, og i registrene findes enorme mængder af viden, som nemt kan misbruges.

Min gengivelse af personnummerets historie har været alt for kort, men man kan alligevel drage en enkelt konklusion: I sine første leveår fremkaldte CPR og personnummeret nogle vidt forskellige forestillinger om, hvad fremtiden ville bringe. På den ene side en optimistisk forestilling om, at CPR er et vigtigt skridt i retning af en digitalisering og dermed en effektivisering af den offentlige sektor. Med tanke på hvor langt, eller hvor lidt, informationsteknologien var udviklet i 1960'erne, er dette på mange måder en ret fremsynet tænkning. Og de medarbejdere, som var med til at udvikle CPR, og som jeg har talt med, er stolte over at have været med i et enormt offentligt it-projekt, som faktisk lykkedes

På den anden side findes der imidlertid en meget mere pessimistisk, ja, næsten dystopisk forestilling, som knytter CPR til et registersamfund, hvor den enkelte borger mister autonomi og myndighed. Skabelsen af CPR og personnummeret er i dette perspektiv endnu et skridt i retning af det Big Brother-samfund, som George Orwell beskrev i bogen 1984 (Orwell 2024).

Disse polariserede forestillinger er langt fra unikke for CPR, og de kan, selvfølgelig i forskellige varianter, genfindes i mange andre diskussioner af teknologi. Nogle argumenterer for eksempel for, at videoovervågning, og andre typer af overvågningsteknologi, vil føre til et samfund, der er mere sikkert og trygt, mens andre peger på, at det

er et indgreb i borgernes frihed og frygter, at overvågningssamfundet venter lige om hjørnet (Lauritsen 2020b).

Det, der imidlertid er interessant ved CPR og det, Merklin kalder Registerstaten Danmark, er, at vi stort set ikke diskuterer det længere. Vi diskuterer spektakulære teknologier som ansigtsgenkendelse og kunstig intelligens, ligesom vi er meget bekymrede over tech-giganternes registreringer af os, men de mange, mange offentlige registre og den infrastruktur, som de er en del af, er gledet i baggrunden og blevet til noget, vi ikke længere bemærker og debatterer. At trække denne infrastruktur frem i lyset igen, så den kan blive vurderet og diskuteret, er for mig at se en væsentlig opgave for informationsvidenskabelig forskning.

CPR og sammenhængskraft

Jeg skal til at slutte, men inden jeg gør det, vil jeg vende tilbage til den sammenhængskraft, som jeg lagde ud med. Min påstand var, at datainfrastrukturer inkluderer nogle, mens de ekskluderer andre. Nogle vinder på dem, andre taber. Og selv i situationer, hvor der hverken er vindere eller tabere, er der helt sikkert forandring.

Borgerne og staten

Der er en form for sammenhængskraft, som tydeligvis bliver styrket med indførelsen af CPR og de mange offentlige registre. Det er den sammenhængskraft, som eksisterer mellem borgere og stat. I dag tager vi det således for givet, at den danske stat har et vist kendskab til sine borgere: hvor de bor, hvorvidt de er gift, hvad de tjener og så videre. Men dette er langt fra en selvfølge. Indtil 1968 var registreringen af sådanne oplysninger decentral. Det var først kirkerne og siden kommunerne, der forsøgte at holde styr på borgerne, og staten måtte nøjes med at støtte sig til de folketællinger, den udførte med års mellemrum. I 1920'erne overvejede man at oprette et centralt register over danskerne, men man vurderede, at det ville være vanskeligt at lave et effektivt register over

så mange mennesker. I 1960'erne fik ideen imidlertid ny luft, blandt andet fordi EDB var begyndt at vinde frem.

Netop realiseringen af denne idé medfører, at borgerne i Danmark er trukket tæt på staten. Der er ikke meget staten ikke ved, hvilket har en lang række styrings- og forvaltningsmæssige fordele. Når man for eksempel kender borgernes sygdomme, sociale, økonomiske og uddannelsesmæssige forhold, kan man bruge disse oplysninger, når man skal udfærdige politik og indsatser. Men forudsætningen for, at det går godt, er en stat med venlige hensigter. Er staten fjendtlig, kan registreringen blive et effektivt redskab til undertrykkelse og eksklusion.

Kategoriale sammenhænge

Den anden implikation for sammenhængskraften, som jeg vil nævne, er, hvad man kan kalde kategoriale sammenhænge. Altså en matematisk eller statistisk sammenhængskraft, som ikke nødvendigvis mærkes eller føles direkte af nogen, men som skabes på afstand, fordi man finder sammenhænge i registreringskategorierne. Det er det, forskeren gør, når hun sidder ved sit skrivebord og bruger registre til at tælle op, hvor mange borgere, der lider af en bestemt sygdom, og kobler disse oplysninger til registreringer om indkomst, boligforhold eller andre sygdomme.

Et eksempel: I 1998 fremlagde den engelske læge Andrew Wakefield en undersøgelse, som konkluderede, at den MFR-vaccine, som er en del af vaccinationsprogrammet i bl.a. Danmark, kan medføre autisme. Konklusionen vakte en del postyr og nogle forældre blev så opskræmte, at de valgte at lade være med at få deres børn vaccineret mod farlige sygdomme. Selvom mange forskere betvivlede Wakefields konklusion, manglede man bevis for, at der ikke var en sammenhæng mellem vaccinen og autisme. I Danmark kan man imidlertid følge befolkningens sygdomshistorie, og derfor kunne man med forholdsvis enkle midler skabe evidens for den konklusion, at vaccinen ikke medførte autisme (Madsen et al. 2005).

De ekskluderede

Den sidste pointe, jeg vil fremhæve, knytter sig til datainfrastrukturers eksklusion af visse befolkningsgrupper. Man skal forestille sig, at der sidst i 1960'erne sidder en gruppe mænd omkring et bord og diskuterer, om mænd eller kvinder skal have de lige numre. Holberg dukker op som reference. Og i dag står vi med en tøj-historie, som er lidt plat med sine seksuelle referencer. Men historien er alt andet end uskyldig, for den beror på en binær kønsdistinktion og ekskluderer derved alle dem, der ikke oplever sig selv som enten mand eller kvinde. I Danmark er borgerne enten det ene eller det andet – der er ikke andre muligheder, når staten skal placere dem.

Heldigvis er der i de senere år kommet større opmærksomhed på dette forhold, og det er i dag muligt at lave et juridisk kønsskifte, hvor man får et nyt personnummer. Men det hjælper ikke dem, der ikke passer ind i en binær kønsopfattelse. Så problemet findes stadig, hvilket vi også mærker på Aarhus Universitet. Hvis man for eksempel skal ansøge om et job, skal man i vores ansøgningssystem angive, om man er henholdsvis mand eller kvinde. Dette er selvsagt en udfordring, ikke mindst fordi vi gerne vil være et universitet, der tiltrækker alle talenter uanset køn. I den tro, at der var tale om en fejl, spurgte jeg engang opad i systemet, om ikke vi kunne få lavet det om. Som svar fik jeg at vide, at vores ansættelsessystem er koblet op på CPR, og da man her opererer med en binær kønsopfattelse, så gør vores system det også.

Om denne forklaring er fyldestgørende, ved jeg ikke, men den siger noget centralt, som jeg vil slutte med: Når man bygger en datainfrastruktur, kan resultatet være effektivisering og forbedring men også eksklusion og besværligheder. Og netop, fordi der er tale om infrastruktur, kan disse implikationer vise sig mange steder og være vanskelige at gøre noget ved. Eller med andre ord: Personnummeret blev konstrueret med en indbygget uhensigtsmæssighed i 1968, men konsekvenserne oplever vi hver dag på et ellers frisindet universitet i provinsen.

Det var det. Tak for ordet.

Bio

Peter Lauritsen er professor i informationsvidenskab ved Aarhus Universitet. Han var med til at grundlægge Danish Association for Science & Technology Studies (DASTS) og Center for STS-studier (Aarhus Universitet). Han var ligeledes medredaktør af den første samlede introduktion til STS på dansk. Lauritsen forsker aktuelt i datainfrastrukturer og personnummerets historie samt digitaliseringens forandring af arbejdet med børn og unge i udsattes positioner.

Litteratur

Bowker, Geoffrey C. & Star, Susan Leigh (1999): *Sorting Things Out: Classification and Its Consequences*. Cambridge, MA: MIT Press.

Ehn, Pelle (1988): *Work-Oriented Design og Computer Artifacts*. Stockholm: Arbetslivscentrum.

Holberg, Ludvig (1731): *Den Stundesløse*. Tilgængelig på Det Kongelige Bibliotek: <http://wayback-01.kb.dk/wayback/20101108104506/http://www2.kb.dk/elib/lit/dan/holberg/komedier/stundes.dkl/a2.htm#01>

Lauritsen, Peter (2020a): *Hvad skal det nytte? På sporet af Hørups demokrati*. København: Gad.

Lauritsen, Peter (2020b): *Hvordan får vi et bedre overvågningssamfund?* København: Informations forlag.

Madsen, Kreesten Meldgaard; Hviid, Anders; Vestergaard, Mogens; Schendel, Diana; Wohlfahrt, Jan; Olsen, Jørn & Melbye, Mads (2005): *MFR-vaccination og autisme - et populationsbaseret followupstudie* Ugeskrift for Læger <https://ugeskriftet.dk/videnskab/mfr-vaccination-og-autisme-et-populationsbaseret-followupstudie>.

Merklin, Jussi (1979): *Registerstaten Danmark*. Haarby: Forlaget i Haarby.

Nygaard-Christensen, Maj & Fabricius, Venus Athena Vangsgaard (2024): *Mange udsatte menneskers adgang til digitaliserede sundhedsløsninger sker i periferien af det etablerede system*. STOF nr. 49.

Orwell, George (2024): *1984*. København: Gyldendal.

Star, Susan Leigh & Karen Ruhleder (1996): *Steps Toward an Ecology of Infrastructure: Design and Access for Large Information Spaces*. *Information Systems Research* 7, no. 1: 111–34.

Zuleta, Lumi & Laursen, Sinja Kongshøj (2019): *Demokratisk Deltagelse på Facebook*. Rapport. København: Institut for Menneskerettigheder.